

INFORMACIJOS VISUOMENĖ

Pilietinė visuomenė ir informacija

Vilija Gudonienė

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto docentė

Vilnius University, Faculty of Communication, professor associated

Universiteto g. 3, 2734 Vilnius

Tel. 76 89 53

El. paštas: vilija.gudoniene@kf.vu.lt

Pastaraisiais metais tiek publicistikoje, tiek ir mokslinėje literatūroje siektina visuomenės organizavimo ar organizavimosi forma vadinama ne demokratine, bet pilietine visuomene (angl. *civic society*). Čia nesisinorėtų įstrigti besiaiškinant patį pilietinės visuomenės sąvokos apibrėžimą, pristatant kartais gana prieštaringas nuomones dėl nuorodų į konkrečių šalių patirtį bei Lietuvos visuomenės pilietiškumo lygio. Šio rašinio tikslas – aptarti privalomą visuomenės sandą – pilietinę informaciją, jos problemiškumą ir apibrėžimo, ir funkcionavimo prasme. Privalomu sandu pilietinę informaciją drįstu vadinti todėl, kad ji yra svarbus pačios pilietybės ar pilietiškumo aspektas.

Plačiaja prasme pilietinė informacija suvokiama kaip ta, kuri yra susijusi su individo ir valstybės santykiais. Klasikinės pilietinės visuomenės teorijos akcentuoja tris elementus: pilietinį, socialinį ir politinį. Visi šie elementai apima tiek valstybės, tiek ir individo teises ir pareigas. O tam būtinas priėjimas prie informacijos. Siauresne prasme – tai informacija apie teises ir informacija, reikalinga demokratinei kontrolei.

Lietuvai pilietinės informacijos problema šiuo metu yra itin aktuali. Ir ne tik todėl, kad ji yra esminė demokratinės visuomenės raidos prielaida, bet ir dėl padidėjusio dėmesio pilietinei informacijai Europos Sąjungoje, kur šalia nacionalinės pilietybės numatyta ir ES pilietybė. Pilietiškumas yra suvokiamas kaip individo ir valstybės teisių ir pareigų kompleksas: politinės teisės bal-

suoti, teisės dalyvauti demokratinuose procesuose, socialinės teisės į paslaugas ir draudimą bei rėmimą, žodžio laisvės, lygybės prieš įstatymus ir pareigų – mokėti mokesčius, laikytis įstatymo, o valstybei – atsiskaityti piliečiams. Europos Sąjungos pilietybė taip pat numato tam tikras teises – judėjimo, darbo ir socialinės saugos bet kurioje iš valstybių, tačiau jokių tiesioginių piliečių įsipareigojimų.

Kiekvienoje valstybėje pilietiškumas suvokiamas kiek skirtingai, kai kuriose nėra rašytinės konstitucijos (pvz., Didžiojoje Britanijoje piliečiai yra Karūnos, o ne valstybės, ir niekur nėra užfiksuota formalų piliečių laisvių) (Information..., 1997, p. 7). Tačiau net ir Konstitucijoje formaliai apibrėžtos piliečių teisės neatskleidžia vaizdo apie pilietinės informacijos reikšmingumo pripažinimą šalyje. Tai priklauso nuo politinių šalies tradicijų bei demokratijos raidos ir nuo to, kaip suvokiamas pilietinės informacijos poreikis.

Patį pilietinės informacijos poreikį nustatyti gana sunku, nes individai gali ir nesuvokti tokio poreikio: dėl to, kad šalyje nepakankamai išplėtotą demokratiją, individai pilnai nesuvokia savo teisių ir įsipareigojimų arba jie nežino, kad informacija padėtų išspręsti kokias nors problemas. Taigi galima skirti subjektyvų pilietinės informacijos poreikį – suvokiamą piliečių, ir objektyvų – kai informacija iš tiesų jiems padėtų, nors jie to ir nežino. Objektyvaus pilietinės informacijos poreikio patenkinimas suteikia galimybes aktyviam, jei reikia – kritiškam individo dalyvavimui šalies politiniame, socialiniame ir ekonominiame gyvenime.

Europos Sąjungoje rekomenduojama skirti pilietinės informacijos poreikius į tokias grupes (ten pat, p. 6):

- informacija apie piliečių socialines ir pilietines teises ir saugą;
- informacija, kurios reikia norint dalyvauti demokratiname procese ir garantuoti valstybės institucijų atskaitomybę; informacija, kuri leidžia sąmoningai ir kritiškai vertinti pilietinius, socialinius ir politinius valstybės gyvenimo aspektus;
- informacija apie individų pilietinę, politinę ir socialinę atsakomybę.

Tačiau pilietinės informacijos poreikius galima suvokti ir plačiau, atsižvelgiant į tai, kad kiekvienas šalies gyventojas yra ne tik pilietis, bet ir vartotojas. Kai kuriose valstybėse šios sąvokos yra skiriamos. Pavyzdžiui, Nyderlanduose piliečiai kartu su valstybe yra valstybiškumo aplinkos, jos reguliavimo

ir paslaugų kūrėjai, aktyvūs sprendimų priėmimo dalyviai. Kaip vartotojai, jie naudojasi šiomis paslaugomis bei reguliavimo taisyklėmis, ir jiems reikalinga informacija asmeninėms problemoms spręsti.

Atsižvelgiant į tai, galima pateikti paprastesnį pilietinės informacijos klasifikavimą:

- informacija, padedanti susiorientuoti, kur kreiptis;
- detali informacija apie teises ir atsakomybes;
- struktūrinė informacija apie administracines procedūras ir pilietinį procesą;
- specifinė informacija apie konkrečią individo padėtį;
- kasdienė informacija apie socialines bei kitas paslaugas.

Pilietinės informacijos poreikiams tenkinti kiekvienoje valstybėje egzistuoja komunikacijos tinklas, sudarytas iš informacijos šaltinių, jos pateikimo kanalų ir techninių priemonių. Kai kurie šio tinklo elementai gali būti įstatymiškai reglamentuoti, finansuojami arba palaikomi valstybės, arba gali remtis visuomenės, privačia ar verslo iniciatyva. Pilietinės informacijos šaltiniai (pateikėjai) gali būti valstybės institucijų informacijos tarnybos, visuomeninės, nevyriausybinės organizacijos, švietimo įstaigos, bibliotekos, gali būti pasirinkti skirtingi kanalai ir priemonės: žiniasklaida, telefonas, paštas, „informaciniai kioskai“, Internetas ir pan.

Pilietinės informacijos poreikius galima nagrinėti ir atsižvelgiant į jos gavimo bei vartojimo fazes:

- pirminės informacijos kaupimas (giminės, draugai, žiniasklaida ir pan.);
- tikslinga, sąmoninga informacijos paieška;
- kontaktas su institucijomis;
- administracinės procedūros.

Galimybės gauti informacijos kiekvienoje iš šių fazių priklauso ir nuo pilietinės visuomenės subrendimo, ir nuo socialinės gerovės, ir nuo konkretaus individo visuomeninės padėties bei situacijos.

Pirminės informacijos kaupimo, arba visuomeninių reikalų suvokimo, fazė tiesiogiai priklauso nuo vadinamosios viešosios sferos (angl. *public sphere*). Viešosios sferos teorijos pradininkas J. Habermasas siūlo šią sąvoką vartoti vietoj pilietinės visuomenės: „Politinė viešoji sfera (...) yra kvintesencinė sąvoka, apibrėžianti visas komunikacijos sąlygas, kuriomis gali rasti ir

atsiranda publikos, sudarytos iš valstybės piliečių, diskursyvus nuomonės susiformavimas” (Habermas, 1993, p. 446). Taigi galima sakyti, kad viešojo sfera įsiterpia tarp ekonomikos ir valstybės, ji yra socialinė komunikacinė veikla. N. Garnhamas viešąją sferą apibrėžia kaip „erdvę, kurioje racionali ir universalistinė politika atsiskiria nuo ekonomikos ir valstybės” (Garnham, 1986, p. 41). O P. Dalgrenas ją apibūdina kaip situaciją, kur visi balsai turi lygias galimybes pasireikšti neutralioje viešojoje sferoje ir, dalyvaudami nesuvaržytame viešajame diskurse, artikuliuoti visuomenės valią (Dalgren, 1987, p. 25).

Siūloma skirti tokias viešosios sferos dimensijas:

- žiniasklaidos institucijos;
- žiniasklaidos turinys, visuomenės reikalų atspindėjimas;
- socialinė struktūra (vieninga viešojo sfera arba keletas skirtingų);
- socialinė ir kultūrinė sąveika. (Dalgren, 1995)

Taigi pirmoji sąlyga pilietinės informacijos poreikiams patenkinti – viešojo sfera, kur dėl viešojo diskurso, socialinės, politinės ir kultūrinės sąveikos pilietis gali susivokti visuomeniniuose reikaluose bei susiformuoti konkretesnius pilietinės informacijos poreikius.

Tačiau viešojo sfera yra greičiau metafora nei realybę apibrėžiantis terminas. Galimybės dalyvauti viešojoje sferoje priklauso nuo socialinių parametrų, jas riboja įvairios socialinio išskyrimo formos: raštingumas (plačiąja prasme), pajamos, socialinis statusas, net ir gyvenamoji vieta. Viena iš svarbiausių viešosios sferos siaurėjimo priežasčių – žiniasklaidos privatizavimas. Taip prarandama viena iš svarbiausių – nepriklausomybės dimensija, nes žiniasklaida tampa ekonominės sferos dalimi. Kitas viešosios sferos barjeras – naujosios komunikacijos technologijos. Atrodytų, kad su Interneto paplitimu turėtų atsirasti ir naujų galimybių viešajai sferai bei pilietinei informacijai. Tačiau čia iškyla dvi problemos: prieinamumas plačiai visuomenei (techninis ir ekonominis aspektai) bei Interneto turinys, vis labiau tampantis sąmoningos viešųjų ryšių (angl. *public relations*) veiklos išraiška. Dėl šių apribojimų viešojo sfera, kaip pirminės pilietinės informacijos kaupimo sąlyga, dažnai nėra patenkinama.

Antras pilietinės informacijos poreikių tenkinimo etapas yra realizuojamas naudojantis formaliu komunikacijos tinklu – oficialiais šaltiniais, valstybiniais

ir visuomeniniais informacijos pateikėjais, jų naudojamais informacijos platinimo kanalais. Kiek ir kokios informacijos pateikia valstybinės institucijos, priklauso nuo šalies įstatymų, bendrų demokratinių nuostatų. Jei šiuo etapu pilietis gauna išsamią ir tikslią informaciją, jis jaučiasi saugesnis kontaktodamas su institucijomis. Čia ypač svarbus informacijos pateikimo piliečiams reglamentavimas ir pačios procedūros.

Pagrindinis pilietinės informacijos pateikėjas turėtų būti viešoji administracija – tiek vietinė, tiek ir centrinė. Tačiau čia būtina aiški informavimo strategija ir taktika, kartais ir reglamentuojantys dokumentai. Aplamai pilietinė informacija gali būti arba „kišama“ piliečiams, arba jų pačių „išpešama“. Žiniasklaidos priemonės gana sėkmingai atlieka „kišimo“ – informacijos platinimo funkciją, tačiau rinkos sąlygomis šios galimybės gerokai susiaurėja. Kita vertus, pati pilietinės informacijos, kaip pilietinės visuomenės elemento, sąvoka nurodo į piliečių aktyvumą, sąmoningą siekį dalyvauti visuomenės reikaluose, turėti savo nuomonę, būti informuotiems. Tai lyg ir kiekvieno piliečio pareiga.

Tačiau įdomi problema ir piliečių „informacinės teisės“. Nė viena Konstitucija tokios teisės negali garantuoti. Kaip ir teisės viešai išreikšti savo nuomonę. Ši situacija suvokiama ir visuomenės. 1995 metais Informacijos ir socialinių tyrimų tarnyba ir VU tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas atliko tyrimą „Lietuvos politinė kultūra“. Viena iš jų nustatytų politinio dalyvavimo charakteristikų – kreipimasis į žiniasklaidą:

Rašo į spaudą	Taip	Ne	Neatsakė
	1	95	4

Tuo tarpu vertinant politinės veiklos priemones, kurios yra pateisinamos sprendžiant jiems, jų aplinkos žmonėms ar visai visuomenei iškilusias problemas, viešas kreipimasis vertintas kaip tinkamiausias – 3,59 balo (vertinimo skalė: 1 – šios priemonės visuomet pateisinamos, 10 – šios priemonės niekuomet nepateisinamos) (Socialinių..., 1997, p. 129).

Čia aptarti tik kai kurie teoriniai klausimai, susiję su pilietinės visuomenės informaciniais aspektais. Detalesnė Lietuvos viešosios sferos, pilietinės infor-

macijos poreikių bei egzistuojančios jų patenkinimo struktūros analizė leistų įvertinti visuomenės „pilietiškumo lygį“, prognozuoti pokyčius, parengti bendrą informacinės politikos strategiją.

Literatūra

1. Information for Citizenship in European Union / Ed. Jane Steele, London: Policy Study Institute, 1997.
2. Habermas J. Further Reflections on the Public Sphere // C. Calhoun (ed.). Habermas and the Public Sphere. Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1993.
3. Garnham N. The Media and the Public Sphere // P. Golding, G. Murdoc, P. Schlesinger (eds). Communicating Politics: Mass Communication and the Political Process. Leicester: Leicester University Press, 1986.
4. Dalgren P. Ideology and Information in the Public Sphere // J. D. Slack et al. (eds) The Ideology in Information Age. Norwood, N. J.: Ablex Publishing Co., 1987.
5. Dalgren P. Television and the Public Sphere. Citizenship, Democracy and the Media. London, Sage, 1995.
6. Socialinių santykių ir institucijų transformacija: nuo totalitarizmo iki demokratinės ir pliuralistinės visuomenės // Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1997. Vilnius: Jungtinių Tautų vystymo programa, 1997.

[teikta 1998 m. lapkričio mėn.

Civil Society and Information

Summary

The article Civil Society and Information is presenting kind of framework for citizenship information and public sphere analysis in Lithuania. The problems of citizenship information needs (both – objective and subjective) are discussed alongside with the problem of information rights. The public sphere is presented as an important condition of providing the information for the first phase in the processing of a citizen's concern when the intention to act is prepared.